Major Nándor

ŽARKO ZRENJANIN FORRADALMI MUNKÁSSÁGA

Žarko Zrenjanin—Uča születésének hetvenötödik, halálának pedig a harmincötödik évfordulójára emlékezünk Tito elnök és népünk kettős jubileumának évében. Forradalmárainknak ahhoz a nemzedékéhez tartozott, akik az illegalitásban, a január 6-i diktatúrát követő években nőttek fel, tanúi voltak a frakciók romboló hatásának és a fennálló helyzetből kiutat kerestek a Párt számára, amit az osztályharc heves összetűzéseiben leltek meg. Žarko Zrenjanin a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági szervezetében dolgozott és harcolt majd másfél évtizeden át, és azt forradalmunk sorsdöntő éveiben vezette. Ebben az időszakban minden jelentősebb vajdasági eseményben részt vett. Szerény és közvetlen természetű volt, de a dolgozók jobb jövőjéért folyó harcban határozottan lépett fel. Ezért került be a munkásmozgalmunk történetébe. Ennek ellenére a rendkívül viharos és minden nyomot eltüntető évek úgy hozták, valamint a feladataival, nem pedig a saját ügyeivel elfoglalt forradalmár magánéletének eseményei is úgy alakultak, hogy nem tudjuk pontosan megállapítani, mikor került sor életében a következő két döntő fontosságú eseményre: mikor vált a Jugoszláv Kommunista Párt tagjává, és mikor került a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági szervezetének élére.

A Jugoszláv Kommunista Pártba feltehetően huszonöt éves korában, vagyis 1927-ben vették fel, amikor visszatért a macedóniai Kanatlarci faluból, ahol három évig tanítóskodott, tehát éppen azt megelőzőleg, hogy Josip Broz Tito a zágrábi pártszervezetben harcot indított a frakciózás ellen. Már a szülőfalujában, Izbišteben és Versecen kifejtett tevékenysége is azt tanúsítja, hogy idegen volt tőle minden gyengeség, ami évekkel később — de már akkor is — megosztotta a pártot és gyengítette ellenállóképességét, ütőképességét — gondolunk itt a frakciózásra, baloldali szektásságára és a jobboldali opportunizmusra — tehát lenini értelemben vett kommunista és tömegeket mozgósító egyéniség volt, aki sokoldalúan kihasznált minden alkalmat és lehetőséget — az olvasókört, a szövetkezetet, a tűzoltóegyletet, a népegyetemet —, hogy együtt dol-

gozhasson a falusiakkal és a munkásokkal; igyekezett felvilágosítani és megnyerni őket a Párt programjának és céljainak, és ezáltal fokozatosan felkészíteni őket a forradalmi tevékenységre.

Éppen ezért nem véletlen az a tény, hogy első illegális lapjának — amelyet 1933-ban, a dél-bánáti Körzeti Pártbizottság titkáraként adott ki — a Lenjinist címet adta, hisz egy egészen mélyértelmű szimbólumról van szó. A körülmények úgy hozták, hogy nem állhatott mindig rendszeres kapcsolatban a felső pártvezetéssel, és nem segítették eléggé munkájában, mégis állandóan azon munkálkodott, hogy a dél-bánánti kommunisták és követőik határozott politikai utasításokat kapjanak a szervezett tevékenység kialakítása érdekében, ezért Zrenjanin úgyszólván egyedül írta a lapot, a saját izbištei lakásán nyomtatta, és ő is terjesztette. Munkáját rendkívül nagy önállóság jellemezte, nagyfokú felelősséggel vállalta a Párt irányvonalának a helyi feltételekhez való alkalmazását és megvalósítását, kezdeményezőkészsége csak azokhoz az odaadó és megingathatatlan harcosokéhoz hasonló, akik a legkedvezőtlenebb körülmények között is lehetőséget találtak a munkásosztály harcának erősítésére. Ez jellemezte a leghűségesebb és legmunkaképesebb kommunistákat, mindazokat a harcosokat, akik a Párt országos méretű küzdelmének mindennapos harcából megerősödve nőttek ki. „Senki sem vált még önmagától kommunistává, a kommunistát a nép teremti. A legjobb, a legbátrabb és a legügyesebb harcosokból, akiket a nép megszeretett. Ezeket a harcosokat fogadja be soraiba a Kommunista Párt" — írta néhány évvel később A Pártról című brosúrájában.

Küzdőszellemét Zrenjanin a börtönben edzette meg, amikor a Lenjinist harmadik számának kinyomtatásakor 1933-ban az Államvédelmi Bíróság Belgrádban „háromévi börtönre, polgári jogainak öt évre való megvonására és az állami szolgálattól való eltiltásra ítélte". Még ilyen körülmények között is tudott harcolni, részt vett a bebörtönzöttek lázadásában és éhségsztrájkjában. Egyike volt azoknak, akik a legtöbbet tettek annak érdekében, hogy a börtön a forradalmárok iskolájává váljon.

A tartományi pártvezetőség élére Tito elvtárs és a Központi Bizottság azzal a feladattal állította, hogy rendezze a Párt sorait. Erről az eseményről nincsenek pontos adataink. Mindenesetre erre 1937 közepétől 1938 közepéig kerülhetett sor. Tehát mostanában van ennek a négy évtizedes évfordulója. A Sremska Mitrovica-i és lepoglavai börtönből 1936. április 6-án szabadult, és már ugyanaz év novemberében, a nagy leleplezések idején, ismét letartóztatták, de 1937 júniusában bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezték. Ekkor ítélkeztek Lazar Milankov, a Tartományi Pártbizottság addigi titkára felett is. Tito elvtárs az egyik Dimitrovhoz intézett 1938-as keltezésű levelében rendkívül nagyra értékelte a tartományi pártszervezet munkáját: „Vajdaságban tartományi vezetőség működik és majd minden helységnek alapszervezete van. Munkájuk alapján ítélve a legjobb pártszervezetek közé tartoznak." Ennek az új vezetőségnek az élére Žarko Zrenjaninnak kellett kerülnie.

Az új vezetőség, amelyet 1938 végén ideiglenesen választottak meg a tartományi értekezleten, olyan pillanatban került a vajdasági pártszervezet élére, amikor az a történelmének egyik legmélyebb válságába jutott. Az államhatalom a leleplezéseket igyekezett kihasználni a vajdasági kommunistákkal való végleges leszámolásra. A mintegy 350 vajdasági párttag közül százhuszonkettőt tartóztattak le huszonhárom különböző helységben. Számos alapszervezetet felszámoltak, a megmaradt tagság nem tudott kapcsolatot teremteni egymással, és így 1937 közepe tájára körülbelül ötven szervezett párttag maradt. Tehát azt lehet mondani, hogy mindent újra kellett kezdeni.

Az új vezetőség úgy ítélte meg, hogy a történelmi helyzet a frontális támadás kibontakozását igényli. Megértette, hogy egy széles körű akciót kell indítania a pártalapszervezetek és a vezetőségek egész Vajdaságra kiterjedő hálózatának megszervezéséhez, s hogy ennek a tevékenységnek az új pártvonal stratégiájának és taktikájának kidolgozásán, a meglévő és a leendő tagság munkáján kell alapulnia, a tagság népfront jellegű irányvonalán alapuló konkrét akcióira kell támaszkodnia, és hogy a párttagok számának növelésével párhuzamban kell küzdeni az eszmei és akcióegységért, s el kell különülni mindazoktól, akik objektíve ártottak a Pártnak.

A Párt újjászervezésében elért komoly eredményeket — amelyekről Tito elvtárs is említést tett — azoknak a követelményeknek a mély megértése eredményezte, amelyeket a Jugoszláv Kommunista Párt új vezetősége tűzött ki, élén Tito elvtárssal. Ezek a követelmények mindenekelőtt azoknak az osztályharccal és forradalommal kapcsolatos lenini elveknek a világos és határozott újraérvényesítését jelentették, amelyek azon a felismerésen alapulnak, hogy a forradalom kitörése nem a távoli jövő elvont kérdése, hanem a közeli holnapé, ami az adott társadalom minden rétegére kiterjedő általános válságtól függ, s ebben felkészülten kell közreműködnie a munkásosztály élcsapatának, meg kell nyernie a társadalom bizalmát, vezető szerepet kell kiharcolnia, és rá kell mutatnia a válságból kivezető és távlatot ígérő megoldásokra, nem csupán a saját osztálya, hanem a társadalom minden elnyomott rétege számára.

Ezekből az elvekből magától értetődően következik a Jugoszláv Kommunista Párt önállósága, a forradalom kimenetele iránti felelősségének növekedése, a saját erejére való támaszkodás, a közegében végbemenő események felé fordulás, azok lényegének és megjelenési formáinak állandó elemzése, hogy határozott álláspontja alakuljon ki az ország számára sorsdöntő, de nagyon sokáig megfelelően ki nem vizsgált kérdésekben. Mindez az illegalitás szűk kereteiből való kitörést és a demokratikus néptömegek megnyerését helyezte előtérbe azzal a harccal együtt, aminek az államhatalom és a hazug demokraták taktikai ügyeskedését kellett lemeztelenítenie. Emellett állandóan szükség volt a Jugoszláv Kommunista Párt tagságának a folyamatos eszmei-politikai tevékenységre való és szervezeti felkészítésére, hogy sikeresen készíthessék fel a töme-

geket a társadalmi és nemzeti felszabadulásra, a Párt irányvonalának az újabbnál újabb helyzeteknek megfelelő alkalmazására, aminek elkerülhetetlen követelményévé vált a szektás, opportunista és frakciós erőkkel való leszámolás, amelyek soraikon belül egészen elvont nézeteket vallottak a forradalomról, és ezért valójában a legkülönbözőbb ellenséges erőket szolgálták.

Ez megkövetelte, hogy a pártvezetőség külföldről hazatérjen, munkájában a hazai akciókban megedződött forradalmárokra támaszkodjon, felhagyjon a gyakran megkésett és idegen tapasztalatokon alapuló merev utasításokra korlátozott útbaigazításokkal a kivárás, a passzivitás és a befelé fordulás taktikájával, ami gyakori leleplezésekhez és a leghűségesebb káderek lebukásához vezetett. Ez az egyes országok kommunista pártjának a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött helyéről és szerepéről kialakult dogmatikus és bürokrata nézetekkel való szakítást hozta magával. Később például beigazolódott, hogy a nemzeti függetlenségért és szociális felszabadulásért folyó harc, a népi és szocialista forradalom egyidejű lehet, ami a rákövetkező években számos ellentétet szült. A hazai és külföldi események a forradalom közeledtét jelezték, és ezért az új tartományi pártvezetőség, amelynek az élén Zrenjanin állt, hozzálátott a szervezet tevékenységének megszervezéséhez és további fejlesztéséhez. Egyre nyilvánvalóbbá vált a korabeli jugoszláv társadalom álta lános válsága. Az uralkodó osztály képtelen volt megoldani a társadalom ellentmondásait, amelyeket katonai és fasiszta diktatúrával igyekeztek háttérbe szorítani, ezért a válság fokozatosan kiterjedt a társadalom minden rétegére, így az uralkodó osztályra is. Az utóbbi képtelen volt elfogadható megoldást találni saját megmentésére, nemhogy az egész társadalom számára vagy az olyan lényegbevágó kérdésekre mint: a nemzeti kérdés, az agrárkérdés és az államberendezés kérdése. A világban végbemenő változások, amelyek egyre nagyobb súllyal nehezedtek a különböző hatásoknak kitett országra, egyre égetőbbé tették ezeket a kérdéseket. Az osztályellentétek is éppen ezek körül éleződtek ki legjobban. A Jugoszláv Kommunista Párt számára sorsdöntő fontosságú volt határozott választ adni ezekre a kérdésekre, amelyek a dolgozók legszélesebb rétegeinek érdekeit fejezték ki, hisz ily módon a burzsoázia által meg nem oldott problémákat a forradalom hatékony fegyverévé lehetett tenni.

Zrenjanin nagyon sokáig készült, hogy ne érjék váratlanul az események. Már a börtönben bekapcsolódott a marxizmus—leninizmus kérdéseivel foglalkozó csoportokba, rabsága utolsó évében pedig azt a feladatot kapta Jovan Veselinovval együtt, hogy gyűjtsön adatokat és tanulmányozza a vazdasági agrár- és nemzetiségi kérdést. Szabadulását követően a rendkívül összetett vajdasági viszonyok közé került, amelyek a legélesebben tükrözték az ország általános válságát. Az új pártvonal érvényesítéséhez készíti elő a talajt, majd a tartományi pártszervezet élére kerülve nagy hozzáértéssel valósítja azt meg. A tagság eszmei-politikai felkészítése céljából számos brosúrát ír és ad ki, amelyek közül a

következők a legjelentősebbek: Az agrárkérdés, A nemzeti kérdés, A Pártról, Mi a leninizmus?, A trockizmusról, A proletárforradalom, A proletárdiktatúra stb.

Žarko Zrenjaninnak ezek az írásai csak mostanában váltak hozzáférhetővé, így még mindig meglehetősen ismeretlenek vajdaság kommunistái között, bár rendkívül nagy szerepük volt Pártunk fejlődésének egyik legsorsdöntőbb szakaszában. Manapság ezek a dokumentumok forradalmi hagyományunk elidegeníthetetlen részét képezik. A pártpolitika, stratégia és taktika rendkívül fontos kérdéseinek a marxizmus—leninizmus szellemében való interpretálása minden bizonnyal a börtönben működő tanulmányi csoportok egyikének köszönhető. Azokat az ország helyzetével kapcsolatos értékeléseket és megállapításokat, amelyeket a börtönbüntetésüket töltő kommunisták alakítottak ki közösen, Zrenjanin nagy hozzáértéssel rendszerezte és használta fel. Ezeknek a beszámolóknak a lényegét a marxizmus—leninizmus legfontosabb kérdéseinek időszerű megközelítése képezi. Ezekben fejti ki, hogy a vajdasági körülmények között a Jugoszláv Kommunista Párt mennyire alkotó módon viszonyul az új népfrontpolitikának megfelelően a marxizmus—leninizmus döntő fontosságú kérdéseihez. Zrenjanin nyugodt és kimért hangneme vonul végig az új politika ismertetésének minden részletén. Elemez, érvel, bizonyít. Újra érvényesíti azt a lenini elvet, hogy a forradalmi elmélet útmutatás a tevékenységhez, és a mindennapi pártéletben követelménnyé teszi meg, hogy minden, még a legkisebb akció is az elméletből induljon ki, azt támassza alá, és hogy minden akcióból le kell vonni az elméleti tanulságot. Zrenjanin világosan elkülöníti a kommunisták forradalmi harcának közvetlen feladatait és céljait a távolabbi céloktól; világosan megkülönbözteti azokat a vajdasági társadalmi, politikai erőket és csoportosulásokat, amelyeket meg kell nyerni szövetségesnek, és amelyek ellen az adott pillanatban kompromisszum nélküli harcot kell folytatni; nyíltan bírálja a Jugoszláv Kommunista Párt korábbi álláspontját és határozottan eltítéli az új politikát érvényesítő, vagy annak forradalmi lényegét meg nem értő kommunisták hibáit és elhajlásait.

Zrenjanin brosúráinak a gyakorlati célja fejeződik ki A Pártról című kiadványában is, amelyben a párt szerepével és helyzetével kapcsolatos elméleti vizsgálódásokat közvetlenül összekapcsolta a pártsejtek megszervezésének gyakorlati utasításaival és azzal, hogy a pártsejtnek milyen összetételűnek kell lennie a különböző társadalmi közegekben, hogy milyen kérdéseket kell feldolgoznia a tagság eszmei-politikai képzése céljából, hogy milyen kérdésekkel kell foglalkozni a pártonkívüliek összejövetelein, hogy milyen mércék alapján kell kiválasztani a pártvezetőket, és hogy milyen feladatok hárulnak a tömegszervezetekben a kommunistákra. Mindent annak kell alárendelni, hogy a kommunisták készek legyenek „a legkötetlenebb módon tudatosságot, erőt vinni a nép minden oldalról fellángoló harcába". Zrenjanin ezért kérlelhetetlen mindazokkal szemben, akik nem járulnak hozzá ehhez eléggé, vagy akadályozzák

ennek a politikának az érvényesülését. Ezért támadta az opportunistákat, akik ezt a politikát csak a polgári pártokkal való párbeszédre tartják jónak, nem pedig egy népfront létrehozására, az illegális pártmunkát feleslegesnek tartják, mert az a tagság lebukását vonja maga után; ugyanígy harcolt a szektások ellen is, akik értelmetlenségnek tartottak minden pártonkívüliekkel való együttműködést, mert azok állítólag szabotálják a munkát, a kommunisták pedig önmaguk is véghezvihetik amit elterveznek. „A helyes politikát illetően nincs alkudozás" — írta Zrenjanin.

Köztudott dolog, hogy Az agrárkérdésről című brosúrája rendkívül nagy mozgósító hatással volt a párttagokra, és hogy nagyon sok kommunista használta segédeszközül a néptömegek körében kifejtett munkája során. Vajdaságban, ahol az agrárproletariátus küzdelmének nagy és jelentős hagyománya volt, a Párt állandóan tömegbázissal rendelkezett, és ezért rendkívüli jelentőséggel bírt a Žarko Zrenjanin által képviselt álláspont: A kommunisták a parasztságot nemcsak a demokratikus jogokért folyó harcban, hanem a proletárforradalomban is a munkásosztály szövetségesének tartják. Felhívta a figyelmet arra, hogy kíméletlen harc folyik a parasztságért: a burzsoázia és a kulákok minden erejükkel igyekeznek megszilárdítani hatalmukat a parasztság felett. Zrenjanin ezért rámutatott, hogy nem elég a kolhozok mellett agitálni és elítélni azoknak a kommunistáknak a magatartását, akik vonakodnak belépni a szövetkezetek és más földműves csoportosulások vezetőségébe — azzal a magyarázkodással, hogy azokban a gazdag falusiak viszik a szót —, hisz ily módon szerinte nem jöhet létre a munkásság és a parasztság tartós szövetsége, így nem lehet forradalmasítani a parasztság tömegeit. „Aki nem gondol komolyan a forradalomra — írta Zrenjanin —, hanem csak frázisokat mond róla, annak nincs szüksége szövetségesekre."

Elemzéseiben kitér az agrárnépesség vagyoni és társadalmi rétegeződésére; adatokkal bizonyítja, hogy a kapitalisták miként használják ki a parasztságot a különböző állami terhek, hitel- és árpolitika, forgalmi- és vámpolitika útján, ezentúl felsorolja az agrárválság jegyeit, kihangsúlyozva, hogy az agrárreform a parasztság félrevezetése, mert a kis és rossz minőségű parcellákat magas áron kaphatta meg a parasztság, és ezen túl egyes vajdasági nemzeteket és nemzetiségeket — amelyek a legtöbb agrárproletárt adták — még ettől a lehetőségtől is megvonták. Zrenjanin tíz pontban foglalta össze azokat a követeléseket, amelyekért mint a legközvetlenebb céljaikért kell a munkásosztály és a kommunisták által vezetett parasztságnak küzdenie. „Végső célunkat, a szovjethatalom és a szocializmus megteremtését szem előtt tartva a falvakban elsősorban az agrárnépesség legégetőbb kérdéseit, a földosztást igyekszünk megoldani, hogy megszabadítsuk a parasztságot a terhektől" — írta Zrenjanin.

Zrenjanin felfogta annak a jelentőségét is, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt a jugoszláv társadalom legfontosabb tartóoszlopává válhat, ha lemond a versailles-i Jugoszlávia lerombolásáról és megoldja a nem-

zeti kérdést, ami az önrendelkezést jelentené, beleértve az elszakadás jogát is, ha síkraszáll egy szövetségi berendezésű ország létrehozásáért, amelyet egyenjogú népek és nemzetiségek alkotnak, ha meghatározza a szövetséget alkotó önálló területeket, és ha biztosítja a legfontosabb feltételeket ahhoz, hogy minden nép önállóan dönthessen saját sorsáról. Felfogta annak jelentőségét, hogy az ország népe, nemzetiségre való tekintet nélkül tudatára ébredt az összefogás szükségességére, mert csak közösen képesek szembeszállni a növekvő fasizmussal és a vele járó idegen uralommal. Zrenjanin tudatában volt, hogy egy ilyen egyetértést csak a nacionalizmussal és hordozóival, a burzsoáziával való leszámolás árán lehet megvalósítani, és hogy ez egyértelműen nemzeteink és nemzetiségeink szociális és nemzeti felszabadító harcához fog vezetni. Ez az álláspont jelezte a burzsoázia összeomlását és a Jugoszláv Kommunista Párt elsőrangú szociális és nemzeti erővé válását. A nemzeti kérdésről című brosúrájában Zrenjanin részletesen taglalja Tito elvtársnak az álláspontját, melyet a Szerbia kommunistáihoz 1936. november 2-án intézett levelében fogalmazott meg nagy vonalakban: „A baloldaliak az ország jelenlegi határain belül élő népek föderatív alapon berendezett szabad közössége mellett foglalnak állást, és elleneznek mindennemű elnyomást, hegemóniát, bármelyik nép előtérbe helyezését. Tehát a horvát, a szlovén, a szerb, a macedón és a crna gorai népnek kell demokratikusan döntenie arról, hogy miképpen szándékozzák rendszerezni egymás közötti viszonyaikat az államközösségben. Így Vajdaság és Bosznia-Hercegovina népe is önállóan alakíthatja ki az államközösséghez fűződő viszonyát."

Zrenjanin több alkalommal is rámutatott annak szükségességére, hogy az ország demokratikus erőinek közösen kell megállapodniuk abban, hogy a hét területi egység önrendelkezés alapján döntsön saját sorsáról; támogatta annak lehetőségét, hogy közülük bármelyik — az adott körülményektől függően — önszándékából döntsön arról, hogy a szövetségen belül köztársaság akar-e lenni, vagy valamelyik köztársaság autonóm egységeként szerveződik meg; határozottan állást foglalt az alkotmányozó nemzetgyűlés útján való megoldás ellen, hisz így a népek önrendelkezését megkerülve alakulna ki a területi egységek közötti viszony, majd pedig a kérdés kapcsán határozottan különbséget tesz a saját és polgári oppozíciós pártok álláspontja között, amelyek alapelvként hirdették, hogy először a demokrácia kérdését kell megoldani, s majd csak azután kerülhet sor a nemzeti kérdésre. Megítélése szerint ezt a két kérdést nem lehet egymástól elkülöníteni és párhuzamosan kell rájuk megoldást keresni a harc minden fázisában. A még töretlen nagyszerb hegemónia veszélyeire rámutatva mondja ki, hogy először meg kell tartani a tartományi népszkupstina választásait, amelyeken megoldódnának a tartományok hovatartozási kérdései, ezt az alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztása követné, ahol a népek egymás túlszavazása nélkül rendeznék egymás közötti viszonyaikat.

Hogy a kommunisták alaposan felkészülhessenek a nemzeti kérdés megoldására Vajdaság összetett körülményei között, Zrenjanin a kérdésnek külön fejezetet szentelt brosúrájában. Rámutatott a vajdasági nemzeti elnyomás legfontosabb jellemzőire, arra, hogy az egész lakosság, így maguk a szerbek is ki vannak téve az elnyomásnak, mert az az egész tartományra kiterjed. Tényszerűen bizonyította, hogy a föld utáni adó Vajdaságban a legnagyobb, többszöröse a szerbiainak; hogy Vajdaságban építenek legkevesebb utat és vasútvonalat; hogy a vajdasági ipart és kereskedelmet elhanyagolják; hogy csökkentik a vajdasági kivitelt, hogy Belgrádban intézik a kivitel engedélyezését; hogy a Nemzeti Bank hitelpolitikájában hátrányosan megkülönbözteti Vajdaságot; hogy elhanyagolják a vajdasági kulturális intézményeket; és hogy szabályos üldözés folyik még a „vajdasági mozgalom" kifejezés ellen is.

Ezenkívül Zrenjanin még arra is figyelmeztetett, hogy a nemzeti kisebbségeket külön is elnyomják, de azokat sem mindig egyformán. Kizárták őket az agrárreformból; nem vásárolhattak földet és ingatlant; az iparosok és kereskedők ellen sajátos adópolitikát folytattak; az állami hivatalok a nemzetiségek számára gyakorlatilag hozzáférhetetlenek voltak; üldözték őket az anyanyelvük használata miatt; nem voltak anyanyelvű középiskoláik és tanítóképzőik; betiltották művelődési egyesületeiket; és ezen túl nemzeti gyűlöletet szítottak irántuk.

Mindezek a körülmények Zrenjanin számára meggyőzően bizonyították, hogy minden haladó embernek el kell köteleznie magát a tartomány nemzeteinek és nemzetiségeinek nemzeti mozgalmai és a szociális felszabadulásra irányuló hosszú távlatú harca mellett. Részletesen elemezte ezeknek a mozgalmaknak belső erőviszonyait és rámutatott a reakciós erők rendkívül erős befolyására; lemeztelenítette ezeknek a reakciós erőknek az összefogását és különböző törekvéseit. Ebből kiindulva határozta meg a szerb, a magyar és német kommunisták közös és sajátos feladatait, rámutatva arra, hogy a kormány megdöntése és egy szabad, demokratikus Vajdaság létrehozása szabadíthatná meg csak az egymás mellett élő népeket a nemzeti elnyomástól. Közben arra figyelmeztet, hogy egyik országrészre sem vonatkozik olyan nagy mértékben, mint Vajdaságra, hogy „egyedül a szovjethatalom semmisítheti meg a Vajdaságban élő nemzetiségek elnyomóját, a nagyszerb burzsoáziát, és vele együtt a magyar, a német és a többi nemzetiség külföldi fasisztákat segítő burzsoáziáját."

Zrenjaninnak az említett kiadványokban megfogalmazott nézetei és állásfoglalásai kétségkívül növelték a párttagok érdeklődését a gyakorlat elméleti megalapozása és a valóság alaposabb elemzése iránt, kifejezésre jutottak az aktivisták képzésében és forradalmi irányvételében, ezenkívül közvetlenül beépültek azokba az akciókba, amelyeket annak idején a kommunisták vezettek a népfront segítségével és hasznosították őket a szakszervezeti, valamint ifjúsági mozgalomban. A harcosok

ezreinek tapasztalataival és hozzájárulásával gazdagodva végül a Vajdasági Dolgozó Néppárt platformjában fogalmazódtak meg, amelyet az illegális Jugoszláv Kommunista Párt hozott létre politikája legális eszközéül 1938 és 1940 között. Ezek az álláspontok beépültek a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági szervezete hatodik tartományi konferenciájának dokumentumaiba. Az értekezletet 1940 szeptemberében tartották meg a Sremska Kamenica-i szőlőkben. Az egybegyűltek elemezték a párt megszervezése óta folyó tevékenységet és meghatározták ennek az érett és öntudatos, történelmi szerepére felkészült szervezetnek a hosszú távlatú feladatait.

Az említett dokumentumok kikristályosodott álláspontjait tartottuk szem előtt a forradalom idején és hazánk szocialista építésekor: „Annak ellenére, hogy vajdasági különböző népek és nemzetiségek lakják, mégis gazdasági, földrajzi és történelmi egészet képez... A burzsoázia minden olyan kísérlete, amely Vajdaságot szerbnek, magyarnak szándékozik nyilvánítani azt a célt szolgálja, hogy a tartományt gyarmati kizsákmányolásnak vesse alá, és a szerb, a magyar vagy a német nép nevében zsákmányolja ki a maga népét és a többit."

A Párt és Tito elvtárs stratégiai és taktikai koncepciójától vezérelve Žarko Zrenjanin a vajdasági szervezet munkáját kiterjesztette a tömegekre. A vajdasági pártszervezet a Dolgozó Néppárt útján sikeresen erősítette a munkásosztály és a parasztság egységét, és eredményesen vonta be a néptömegeket a forradalmi demokratikus mozgalomba. Ezt igazolták az 1939. évi községi választások eredményei, ugyanis Melencén, Csentán, Kumanén, és Srpski Aradon a Dolgozó Néppárt megkapta a szavazatok többségét.

A vajdasági pártszervezet külön figyelmet szentelt a szakszervezetekben tevékenykedő kommunisták munkájának. A párttagok mozgósításának eredményeképpen megerősödtek és tömegesebbé váltak a szakszervezetek. 1940 vége felé körülbelül tízezer tagot számláltak, és a hat szakmai szakszervezetet egyesítő bizottság közül öt teljesen, vagy nagyrészt kommunisták befolyása alatt állt (az újvidéki, a szabadkai, a zombori, a Sremska Mitrovica-i és a pancsovai). A kommunisták meghatározott körülmények között beléptek a reformista, a semleges és rezsimhű szakszervezetekbe is, amelyekben szintén jelentős hatást fejtettek ki. A szakszervezeteket a munkásosztály harcának szervezeteivé alakították. Több mint háromszázötven szervezett sztrájkot és bérkövetelést tettek a kommunisták szervezetté, és a munkásosztály érdekeinek megfelelően ápolták az osztálytudatot, szervezték az új tagságot és képezték ki az aktivistákat.

Zrenjanin számára is nagy jelentőségű volt, hogy a közös forradalmi harcban egy egységes fiatal korosztály alakult ki. Ezért az újjászervezett SKOJ-nak (Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségnek) a vajdasági pártszervezet azt a feladatot adta, hogy hozzon létre tömeges ifjúsági mozgalmat. A SKOJ 1940 februárjában és augusztusában megtartott

IV. és V. értekezletét követően a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség tartományunkban sikeresen megbírkózott a munkáját akadályozó nehézségekkel, és kiterjesztette hatását a munkás, a földműves, az egyetemi és középiskolás ifjúságra.

A fiatalok forradalmi mozgalmának fejlődéséhez jelentős mértékben hozzájárult az OMPOK (a Kulturális és Gazdasági Ifjúság Mozgalom), aminek munkáját nagy vonalakban szintén a kommunisták irányították. Az OMPOK a legkülönbözőbb tevékenységi formák és akciók útján terjesztette a haladó politikai nézeteket az ifjúság körében.

Žarko Zrenjanin közvetlen kezdeményezésére a vajdasági pártszervezet 1941 végén pártbizottságot alakított a nők munkába való bevonására. A kommunista nők egyre szélesebb hatáskörben tevékenykedhettek és így hozzájárulhattak a Vörös Segély, illetve a Népsegély és a vöröskeresztes tanfolyamok megszervezéséhez a Vöröskereszt szervezeteinek keretében. A Vörös Segély, illetve a Népsegély segítségével a kommunisták tömeges aláírásgyűjtéseket szerveztek a letartóztatások, a száműzetések, a börtönök és a terror ellen, valamint széles körű gyűjtést szerveztek a Párt megsegítésére. A kommunistáknak köszönhetően ezt a munkát egész Vajdaság területén jól megszervezték.

Kommunisták voltak a haladó és forradalmi kiadványok kezdeményezői, megszervezői és munkatársai is. A pártszervezet a következő lapokat adta ki illegálisan és legálisan: Narodna svest, Istina, Trudbenik, A dolgozó, Híd, Mladi radnik, Narodni vlast, Népszava stb. Ezeknek a sajtótermékeknek, a különböző propagandaanyagnak és röpcéduláknak nagy szerepük volt a pártprogram irányvételének, a munkásosztály, a parasztság és a vajdasági nemzetek és nemzetiségek ifjúsága törekvéseinek és érdekeinek ismertetésében, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának és a munkásmozgalomnak a terjesztésében. Žarko Zrenjanin forradalmi munkássága mellett még számos lapnak is dolgozott.

A tartományi pártszervezet és vezetőség szerteágazó munkáját a hatodik tartományi pártértekezlet értékelte 1940 őszén. Ennek a tevékenységnek az eredményeire épülhettek a további forradalmi akciók, amelyek határozottan avatkoztak be és terjedtek ki a hamarosan bekövetkező eseményekre. A Párt vajdasági tevékenységét egy hónappal később, a Jugoszláv Kommunista Párt Zágrábban megtartott V. országos értekezletén Žarko Zrenjanin ismertette, aki a konferencián küldöttként vett részt, és ahol beválasztották a Központi Bizottságba.

Jugoszlávia összeomlásakor Vajdaságot három megszállási övezetre osztották fel. Ez változásokat idézett elő a politikai és nemzetiségi viszonyokban, hátrányos eltolódásokat okozott a demokratikus antifasiszta fronton belül, az ellenség propagandahadjáratát és hazug ígéretét hozta magával, és sokkal több áruláshoz vezetett, mint ahogy várható volt. Zrenjanin a megszállás első hónapjaiban intenzíven dolgozott. Minden akadályon túljutva járta az országot. A zágrábi Májusi tanácskozásról hazatérve június közepe táján tartományi jellegű párttanácskozást hívott

össze Petrovgradba (a mai Zrenjaninba), amelyen az újonnan beállt helyzetet elemezték a felkelés előkészítése céljából. A tanácskozás felhívást intézett Vajdaság népeihez és nemzetiségeihez, amelyben hangsúlyozottan felhívta a figyelmet a sovinizmus veszélyeire és a megszállók népeink közötti ellenségeskedést szító törekvéseire. Ekkor alakították meg a katonai bizottságot, amelynek az élére Radivoj Ćirpanov került. Vajdaságban ekkor hat kerületi pártbizottság és huszonhárom járási bizottság működött, ezenkívül minden nagyobb helységnek volt helyi bizottsága. A párttagok száma körülbelül ezerkétszáz, a SKOJ tagjainak száma pedig háromezer lehetett. Zrenjanin meglátogatott egyes bácskai és szerémségi pártvezetőségeket is. Az előkészületek rendkívül eredményesek voltak: rövid idő alatt száztíz helységből körülbelül hétezer ember vállalkozott arra, hogy a Párt zászlója alatt harcoljon a megszállók ellen. A Jugoszláv Kommunista Párt június 22-én Belgrádban megtartott központi bizottsági összejövetelén elfogadott határozatokat, amelyek a felkelés előkészítésének befejezésére vonatkoztak, Zrenjanin még aznap ismertette a Petrovgradban székelő tartományi pártbizottsággal. Alig egy héttel Tito elvtárs népfelkelésre való felhívását követően, július 11-én már megjelentek az első bánáti, majd a bácskai és szerémségi partizánosztagok. Ezek az év végéig körülbelül kétszáz fegyveres akciót szerveztek.

Zrenjanin éberen figyelte a felkelés menetét. 1941 szeptemberében Bácskában találjuk, ahol a bánáti egységek Szerémségbe juttatásán fáradozott. Decembertől kezdve viszont — amikor ismét visszatér Bánátba — kilenc hónapon át egyetlen hír sem érkezett róla sem a tartományi, se a központi bizottságba. Olyan hírek kerengtek, hogy elesett és ezért a tartományi pártvezetőség felújítására is javaslatot tettek. Mivel Zrenjanint Vajdaságban a megszállók jól ismerték és rendkívül nehéz körülmények között dolgozott, ezért Macedóniába küldték. Később a központi bizottsághoz intézett levelében Zrenjanin leírta, hogy a terror milyen elképesztő körülményei között igyekezett kilenc hónapon át felvenni a kapcsolatot a vajdasági és a szerbiai pártbizottsággal és ezek útján a központi bizottsággal. Még a kapcsolatok megszakadása idején is információkat kért a mozgalomról, hogy tájékozódhasson a Párt időszerű eseményeiről, de ilyen anyaghoz nem jutott hozzá. Csak hosszú szünet után jutottak el hozzá az első dokumentumok, amelyekkel kapcsolatban az alábbiakat jegyezte fel: „Amikor 1942 szeptemberének második felében megkaptuk a Proleter 14—15. számát, megbizonyosodhattunk, hogy lényegében minden kérdést helyesen vetettünk fel és oldottunk meg."

Zrenjanin fáradhatatlanul járta a dél-bánáti falvakat. Faluról falura, rejtekhelyről rejtekhelyig járt, és összegyűjtötte a megmaradt harcosokat és aktivistákat, felújította a széttört párt- és SKOJ-szervezeteket, új harcosokat és munkatársakat mozgósított. A szélesebb körű akciók közül csak az eleméri szerény tanácskozást és egy eszmei-politikai tanfolyamot sikerült megszerveznie tizenhárom résztvevővel a Delibláti-homokpusz-

tán — Izbište környékén — 1942 augusztusában. Egész évben az a gondolat foglalkoztatta, hogy a bánáti pártvezetők nagy részének elvesztését csak így, tanfolyamok megszervezésével lehet pótolni. Ezért Szerémségbe való áthelyezésekor arra kérte a Központi Bizottságot, hogy még egy tanfolyamot szervezhessen, bár ő maga is megemlítette, hogy a szakadatlan üldöztetések és terror következtében a korábbi tanfolyamok résztvevői sem tudtak megmaradni azokban a falvakban, ahová irányították őket.

Az 1941/42-es tél óriási veszteségek ideje volt. A megszállók a Szovjetunió elleni támadás mellett a tartomány mindhárom részében kíméletlenül üldözték a kommunistákat és szimpatizánsaikat, az első partizánakciókat követően pedig terrorizálták a védtelen népet. Bácskában már az első alkalommal több mint ezer hazafit tartóztattak le. Bánátban megalakították a koncentrációs táborokat. Akik menedéket adtak, azokat felakasztották, agyonlőtték. Helyzetüket még a parlaggá tett szántóföldek is nehezítették, amelyeket utak, vasútvonalak szeltek át, csatornák, folyók határoltak, valamint fasiszta erődítményekkel voltak megtűzdelve, ami kérdésessé tette a partizánegységek fennmaradását. A bánáti partizánoknak nem sikerült eljutniuk Szerémségbe. Kisebb csoportokra osztva huzódtak be a felkelést támogató falvakba. Az ellenség még a télen körülfogta ezeket a falvakat, és így a harcosok és aktivisták többségét sikerült kézrekerítenie. Az árulások sem szűntek meg. Bácskában felszámolták a sajkási osztagot, és a megszállók 1942 januárjában Becsétől Újvidékig több mint négyezer hazafit végeztek ki.

Egyedül Szerémségben alakultak az események másként. Télre a harcosok ott is visszatértek falvaikba, hogy megszervezzék a politikai munkát, hogy megalakítsák a helyi partizánegységeket, és hogy megerősítsék a Párt és a SKOJ szervezeteit. Szerémségben — éppen ennek a munkának és az 1941 decemberében megtartott pećinci tanácskozás határozatainak köszönhetően — már 1942 januárjában körülbelül kétszáz partizánraj jött létre, több mint háromezres létszámmal. Így 1942 tavaszán a népfelszabadító harc Szerémségben jelentős méreteket öltött.

De Žarko Zrenjanin minderről nagyon sokáig semmit, vagy csak nagyon keveset tudott, az is meglehet, hogy sohasem szerzett tudomást az összes eseményről. Feljegyzései szerint amikor 1942 szeptemberében sikerült kapcsolatot teremtenie a szerbiai pártvezetőséggel, akkor került kezébe az a havi szerémségi jelentés.

Az első szabad területet Szerémségben 1942 nyarán teremtették meg. Körülbelül negyven falvat szabadítottak fel, amelyekben a közigazgatást, de még az iskolát is népfelszabadító bizottságok tartották kézben. Sikeresen vitték véghez a nyári terménybetakarítást, amit ezzel a jelszóval szerveztek meg: Egy szem búzát se a megszállóknak! Sem az 1942 augusztusában szervezett nagy Fruska gora-i offenzíva, amelyben körülbelül húszezer ellenséges katona vett részt, sem a hatezer áldozatot követelő fasiszta kivégzések, de mintegy tízezer hazafi koncentrációs

táborokba való deportálása sem tudta megtörni a népfelszabadító mozgalmat Szerémségben. Az még csak tovább erősödött.

Éppen 1942 novemberének első napjaiban — tehát amikor Zrenjanin Pavlišban tartózkodott — ment át a szerémségi partizánegységek nagy része Bosznia keleti részébe. Ezek voltak az előfutárai azoknak a híres vajdasági brigádoknak és hadosztályoknak, amelyek Szerbia, Crna Gora, Horvátország és Szlovénia utait járva közvetlenül összekapcsolták a vajdasági népfelszabadító mozgalmat az ország egészének mozgalmával.

Zrenjanin ekkor a központi bizottságból kapott utasításoknak megfelelően arra készülődött, hogy Szerémségbe menjen, és átvegye az egész vajdasági mozgalom irányítását. Figyelembe kellett venni, hogy az ország minden területén nem voltak azonosak a harc feltételei, s Vajdaságban sem voltak kedvezőek, ezért az egységeket a szükségleteknek és lehetőségeknek megfelelően irányították át az ország más területeire, hogy tapasztalatokkal gazdagodva térhessenek vissza a megfelelő pillanatban a saját vidékeikre. Ily módon az ezt követő években Bánátból több mint kétezer, Bácskából pedig ezernél is több harcos kapcsolódott be a szerémségi népfelszabadító harcba.

Žarko Zrenjanin akkor esett áldozatául egy árulásnak, amikor az AVNOJ 1942. november 5-i első ülésére készülődött. A hirhedt Spieler áttörhetetlen abroncsot vont a pavliši ház köré, amelyben Žarko Zrenjanin és Strahinja Stefanović, a dél-bánáti kerületi pártbizottság titkára tartózkodott. A házbeliek igyekeztek az ellenség figyelmét a ház utcai részére terelni, hogy a pártvezetők az udvaron és a kerten át elmenekülhessenek. E kísérlet közben Zrenjanint géppuskasorozat érte, ezért az utolsó golyóval megölte magát, Strahinja Stefanović pedig felrobbantotta magát.

Žarko Zrenjanin halála nagy veszteséget jelentett a vajdasági munkásmozgalom számára. Mozgalmunk a háború első két évében hatalmas áldozatokat hozott és pótolhatatlan károkat szenvedett. De népeink legjobb fiainak elestével sem Bácskában, sem Bánátban nem értek véget a veszteségek. Ezekben az években vesztették életüket a tartományi pártbizottság tagjai, az összes bácskai és bánáti kerület pártbizottságának titkárai, a járási és községi bizottságok számos titkára és tagja, mondhatni egész partizánosztagok és rajok. De a harc és a forradalom Vajdaság egy vidékén sem szünetelt. Intenzitását és ütőképességét tekintve ugyan különböző volt, de egysége a legsúlyosabb háborús körülmények között is fennmaradt.

Zrenjanin egész életét a munkásmozgalomnak és a forradalomnak szentelte, minden erőfeszítésével ezeknek az erősítésére törekedett Vajdaságban. Hozzá való viszonyulásunkat a legszebben Tito elvtárs fogalmazta meg 1952-ben, amikor szobra leleplezésekor beszédet mondott abban a városban, amelyik a nevét viseli: „Vajdaság népe kegyelettel adózik ma hős fiának, Žarko Zrenjaninnak, aki azokért az eszményekért áldozta életét a nagy harcban, amelyekért a háború előtt küzdöttünk.

Zrenjanin elvtárs, akit mindannyian jól ismerünk, a nép hű fia: a párt példás tagja volt. Azok a ritka vezetők közé tartozott, akik haláluk után mélyen bevésték emléküket azok szívébe, akik ismerték őket."

Fordította *Garai László*